

ȘANSA TEATRULUI

M

am propus să examinez pe un plan mal larg șansele teatrului fără să mă refer strict la aria est europeană pentru că destul de curînd, probabil, șansele est și vest europene în materie de teatru vor fi egale. Mai greu e să ne imaginăm cît de generoasă va fi această egalitate. Nu trebuie să uităm că una din șansele teatrului românesc în ultimii ani a fost vocația rezistenței. Chiar în perimetrul osificat al Festivalului "Cîntarea României" cu un simț al relativității ce pare a fi o virtute națională, românii căutau și găseau supapele de eliberare mai ales prin intermediul spectacolului, mereu același și de fiecare dată altul, imposibil de acoperit de la o seară la alta oricît de sîrguincioși și destoinici ar fi fost îndrumătorii culturali. Sala de spectacole devenise un tărîm mirabil al libertății și asta se explică prin inactivitatea strategiilor de "evaziune" pe care spectacolul de teatru le pune la contribuție atunci cînd este constrîns s-o facă. Cu toate precauțiile cenzurii, uneori - s-o recunoaștem - chiar cu complicitatea ei, cuvintele politice erau foarte abil ascunse în textul cel mai inocent, scris cu cea mai mare inocență de autori care au trăit cu sute de ani înainte ca românii să fi acceptat teroarea culturală. Într-un spectacol cu *Chirița în provincie* de Vasile Alecsandri, celebrul personaj se mișca în cadrul unui despotism analfabet ușor de identificat în realitatea politică a zilei. Un alt spectacol, de data asta cu *Mizantropul* de Molière, Alceste devenise regizor de spectacole omagiale închinat monarhului, de unde și mizantropia lui iremediabilă - între cenzură și oamenii de teatru era un duel perpetuu în care și unii și alții își făceau șicane-reciproce. Scene întregi și replici sau cuvinte respinse de cenzură apăreau la locul de unde fuseseră scoase în reprezentațiile ce se succedau premierei. Duelul cu cenzura ajunsese de notorietate publică și spectatorii erau captivați de această luptă surdă. În anumite cazuri cenzura făcea publicitate gratuită unor spectacole, dar din păcate nu și-a luat în serios vocația publicitară. Sala de spectacole era oaza unde te puteai răcori ascultînd o aluzie curajoasă, o vorbă în doi peri, o alegorie bine învăluită, o anecdotă cu vagi dar incendiar trimiteri politice.

Pe mulți dintre noi teatrul ne-a ajutat să rezistăm tocmai pe aceste strategii ale protestului care erau numai ale sale. Căutam în întunericul sălii de spectacole să respirăm un aer liber. Era singurul loc unde puteai descoperi în plină convenție

o lucrare neconvențională, un alt fel de a vorbi în comparație cu limba de lemn a mass-mediei, un alt fel de a te îmbrăca în comparație cu uniforma omului "nou" a cărui publicitate oficială îți otrăvea zilele. Fără îndoială, actorii și regizorii ne-au salvat de mai multe ori sănătatea morală. Pe de altă parte, să ne aducem aminte, și cenzura avea strategiile ei. Libertatea ostentativă a unor spectacole scăpate ca prin miracol de foarfeca paznicilor teatrului își găsea explicația în această strategie perfidă.

Am avut o experiență instructivă ca director al Teatrului de păpuși din Cluj în 1979 cînd luptam împreună cu Kóvacs Ildiko să punem în scenă *Regele Ubu*. Autoritățile centrale aprobaseră, după îndelungi tratative, montarea piesei, cu condiția să dispară toate trimerile la polonezi, dat fiind că *Solidaritatea* poloneză era la ordinea zilei... Spectacolul nu și-a pierdut nimic din frenezia satirică, iar rapacitatea și setea de protest nu puteau fi înțelese decît într-un singur fel.

Ce se va împlini mai departe cu teatrul românesc este greu de întrevăzut. Pentru a supraviețui are nevoie, în orice caz, de atașamentul nostru lucid și constructiv, nu pasional și haotic.

Șansele teatrului trebuie cîntărite nu numai în raport cu istoria politică și sociologică ci examinînd cu atenție avantajele sale față de artele cu care intră în concurență.

Iată că între atîția fanatici ai imaginii pe peliculă, exclusiviști și militanți - a spune azi că preferi spectacolul de teatru în dauna filmului, scena în locul ecranului, nu este numai un fel foarte neîndemînic de a face figură contestatară, dar o asemenea atitudine nu-ți asigură nici măcar succesul de public. Ai uneori impresia, cînd reflectezi la diferența dintre teatru și film, că oamenii de teatru sînt niște cavaleri care luptă cu mîinile goale în fața unui adversar înarmat pînă-n dinți și care, adesea, reușește să cîștige bătălia. Dar numai atîț.

La urechea mea bine educată de spectator tradițional, filmul îmi șoptește care e cel mai bun unghi din care trebuie să privești, care sînt cauza și efectul, ce trebuie să văd și ce să întrevăd; cineva mă trage de mîncă, mă ia de guler să-mi facă binele cu sila, mă împinge, mă busculează. Mă uit la film prin gaura cheii: văd ceea ce se poate vedea pe gaura cheii, cu un ochi închis și celălalt deschis, privind cu jumătate de posibilități printr-un ochean pe care nu-l mînuiesc eu. Vreau să văd ce reacții are regina Danemarcei cînd o chestionează prințul Hamlet, dar îl văd în prim plan pe Hamlet. Dacă vreau să-l văd pe Hamlet, mi se

oferă în chip de analiză psihologică gros-planuri cu ridurile reginei.

Spre deosebire de film, la spectacolul de teatru, ochii mi se plimbă liber pe chipul actorilor, se agață malițioși de inexactitatea relațiilor dintre ei sau de pasivitatea ornamentală a planurilor secunde; privirea mea prinde așa numitele "ieșiri din rol" mai bucuroasă, parcă, să vîneze greșeli, să știe că arta e făcută de oameni supuși greșelii decît să se lenevească privind perfecția încremenită a imaginii cinematografice.

Cred că fiecare dintre noi alege arta care i se potrivește. Alegem teatrul sau filmul după un plus al sensibilității. Artă conservată sau conservă de artă, cinematografia se potrivește mai curînd oamenilor grăbiți să priceapă, inteligenților care nu au nevoie de meandre, firilor voluntare, nerăbdătoare să se amuze, să se desfete, să se instruiască. Este și arta temperamentelor practice, grăbite să prindă cît mai mult din toate deliciale vieții, a celor dintr-o bucată ce preferă să li se vorbească pe șleau pentru că detestă ocolșurile, rotocoalele, complicațiile, politețea artistică; mai mult decît dulceața greu plătită a adevărului descoperit pe-ndelete îl farmecă adevărul gata descoperit. Ca muribunzii, cinefilii preferă un diagnostic brutal, dar onest, în timp ce amatorii de teatru îl descoperă singuri murind.

Un film este o experiență pecetluită, - spectacolul de teatru, una în curs de desăvîrșire, o operă perfectă - filmul, una mereu perfectibilă - spectacolul. M-am întrebat adesea (în controverse susținute în favoarea teatrului, spontane și inechitabile de vreme ce filmul trece drept artă invulnerabilă), de ce sînt absolut sigur că prefer spectacolul de teatru unui film, dincolo de argumentele de detaliu pomenite sau de altele ce s-ar putea adăuga? Tocmai pentru că unei perfecțiuni conservate îi prefer imperfecțiunea plină de promisiuni. Nu este vorba aici de filme "bune" sau "rele", ci de perfecțiunea mijloacelor de realizare a imaginii.

Poate că posibilitățile tehnice, relativ limitate, fac din teatru o artă neconținut creatoare. Poate că și în acest domeniu se verifică principiul după care numai insuficientul este creator. Silit "să comprime" lumea în spațiul limitat al scenei, teatrul a trebuit să devină ingenios, "să creeze spațiu", să-l redimensioneze astfel încît într-o mărunț denivelare în planul scenei să vezi un abis și în ridicarea circularului o miraculoasă perspectivă în adîncime. Teatrul abstractizează și înalță de la fenomen la semn, de la realitate la simbolul ei. Un felinar la arlechin este

semnul unei străduțe obscure dacă felinarul este modest, al unui mare bulevard - dacă felinarul e plecat, după cum un simplu candelabru suspendat deasupra scenei te duce cu gândul la un distins salon în timp ce un orologiu de perete poate fi un simplu element de decor sau însuși timpul. Actorii în scenă beau din paharele goale ori cel mult beau apă, dar pentru spectator apa se transformă în vin ca la nunta de la Caana Galileii; un ospăț de pomină durează câteva minute sau câteva clipe. Timpul teatrului este în afara timpului cronometrat; este și el dilatat sau concentrat, este un timp al conștiinței și nu al ceasornicului. Teatrul are un limbaj al lui - se știe - și avînd un limbaj are și stil. Tot ce se petrece pe scenă se molipsește de

stil, se stîlizează; în timp ce filmul va suferi totdeauna de pe urma abundenței de posibilități tehnice, teatrul va fi totdeauna ingenios din cauza sărăciei. Cinematograful este atotputernic: el nu se mă străduiește să creeze iluzia vieții: este viața însăși. Este verosimil chiar atunci cînd vrea cu tot dinadinsul să fie neverosimil - ca în cadrul peliculelor Science-fiction, de exemplu. Spectacolul de teatru nu este doar verosimil, ci este viu; este chiar asemănător unui organism viu care se naște, crește, îmbătrînește și moare. Un organism viu, așadar, cărula la rigoare l se pot aplica prin analogie legile fundamentale ale biologiei, la fel de perfect în imperfecțiunea lui precum o ființă. O ființă ce trăiește din respirația multor ființe-actori, ființe scipitoare

uneori, Inegale, sublime, capricioase, mereu altele de la un spectacol la altul. Nu vom vedea niciodată același spectacol, după cum nu ne putem scălda niciodată în aceeași apă a unui rîu. Spectacolul "cel mai bun" este o fascinantă operă imperfectă, chiar dacă această imperfecțiune provine din răgușeala de o seară a protagonistului, de o criză de gelozie a actriței care joacă Ingenua, de un lapsus remediat printr-o formidabilă prezență de spirit, ori de explozia imprevizibilă a unui bec în timpul trladelor majore. Teatrul păstrează măsura umanului și - fiind ca și omul supus greșelii, dar promițînd desăvîșirea - el rămîne pentru totdeauna o artă caldă și fraternă.

MIRCEA GHITULESCU

DRAMATURGIA ȘI AVATARURILE LIBERTĂȚII DE CREAȚIE

Confruntarea cu libertatea de exprimare ne surprinde în bună măsură nepregătiți. Un obscur sentiment că vorbele se înseamnă pe un răboj al unor viitoare răfuielei cu un for implacabil care își va aroga, la un moment dat, într-un viitor nedefinit, mai mult sau mai puțin apropiat, insolite îndreptățiri legale dublează stînjenitor toate revelațiile formulate, toate ideile inspirate de schimbări, speranțe, nemulțumiri. Se prelungește în subsidiar nu numai acea freatică otrăvă care a fertilizat straturile obedienței noastre de decenii, ci și, adesea, semnele proceselor, procedeele, instituțiilor ce au întreținut-o. Modulile receptării sînt viciate de grile (scenarii) fixe de interpretare, în care reproșurile au de multe ori un aspect cunoscut, rigid, incongruent cu ideea vie, subtilă, dinamică, spulberînd-o, uneori înainte chiar ca ea să capete un contur, cu artileria greoaie a unui război anacronic. Dar mai gravă decît toate este acea intimă alarmă care ne proiectează interior, involuntar și ridicol, într-o cronică stare eroică, capabilă să dubleze cele mai simple inspirații, cele mai simple gesturi, cu un donquijotism impropriu; dar și cu reculul neașteptate. O prea îndelungă practică a "adaptării", o prea îndărătnică prelungire a cauzelor ei continuă să ne marcheze gândirea și manifestarea ei.

Ne-am confruntat dintr-o dată cu libertatea absolută de creație, condiție invadantă, devoratoare, peste măsură de solicitantă, oricît am fi visat-o o viață întreagă, mai istovitoare parcă în raport cu vechimea acestui vis. Ne trezim dintr-o dată în plină dramă a opțiunii ce se cere înfăptuită prin singularizarea unei unice

posibilități dintr-un set bogat, fără nici o condiționare exterioară aparentă, bruiati numai de acel nebulos sentiment de teamă despre care vorbeam.

Ne trezim copleșitor de responsabili, striviți de prea multele lucruri pe care le-am dorit, cu alegerea suspendînd o mulțime dintre virtualități.

În acest cutremurător impact cu libertatea, cea mai hotărîtoare operație pare a fi igiena leșilor din minclună. Ea trebuie să înceapă cu decelarea tuturor strategiilor adevărului în condițiile imposibilității de a-l rosti frontal și în întregime, operație cu atît mai necesară cu cît alarma difuză, ce ne perturbă încă interior, continuă să ne proiecteze în habitudinile defensive. Puși față în față cu uluitoarea șansă a francheței absolute, ne trezim descoperiți, devlem fără voie în aceleași proceduri învăluite, în mărturie implicite de bună credință și deotament față de incerte instituții și foruri, răspunzînd bijbît la presupuse solicitări de fidelitate. Raportîndu-ne la altceva decît la adevăr, la acel adevăr de netăgăduit pe care instinctul vieții ni-l revelează întruna, riscăm să recidivăm în construirea unei pararealități culturale, demnă continuatoare a unor perimate determinări exterioare, insesizabil interiorizate și insidios întreținute în actualitate.

Ne aflăm în momentul greu al reevaluărilor, moment în care criteriile sînt încă debile, iar pasiunile puternice, în care spiritul critic nu urmează întotdeauna căile cele mai drepte, în care circumstanțele predomină adesea asupra esențelor. În care, totuși, prime operații de asanare se impun. Și totuși pripa poate oculta valabilitatea - înfrîstătoare constatarei - unor imagini dramaturgice numai la prima

vedere perimate, căci procesele realității dezvăluite continuă să persiste dincolo de aparențe. După cum poate să accepte insesizabil procedee și modalități viciate de îndelunga practică a adevărilor trunchiate și travestite. Unde e dreapta măsură între sancțiunea a ceea ce e nesănitos și perimat și necesara punere în drepturi a ceea ce e valid? Desigur, viitorul va readuce în prim-plan creații și scriitori ce trec acum în penumbră - faptul s-a mai împlinit de atîtea ori în artă -; judecata nu este fără apel. Dar responsabilitatea judecății critice în dramaturgie e cu atît mai mare cu cît o bună parte din ea a fost forțată spre actualitate, iar fenomenele ale acelei actualități continuă să persiste.

Pe de altă parte, orice exces al refuzurilor categorice, al negării unor creații creditate în timp ne va pune în fața unui tablou sărăcit al dramaturgiei românești, nedrept față de creatori și față de beneficiari. Nu se pot ocoli însă - ele survin aproape spontan - grabnice operații asanatoare de care depinde însuși viitorul dramaturgiei noastre, oricît de dure ar părea ele la prima vedere. Trebuie să avem forța de a identifica și localiza modalitățile și procedeele artistice generate de interminabilul para-spectacol artistic - cu variațiuni de la perioadă la perioadă - cu care reflectarea a fost obligată să-și mascheze strategic revelațiile neplăcute oficialității. Această expresie paraartistică, ținînd de schizofrenia socială, a acaparat adesea dacă nu toată ingeniozitatea, dacă nu toată inventivitatea creatoare a dramaturgilor, prea mult din ceea ce ar fi putut să fie creație propriu-zisă, esențială. Conflictele reale fiind escamotate, intrigile au luat forme contorsionate, stîlcite, înglobate în